

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון י תשע"ב
חספר 379

בארמון המלך.⁷ רבים ממזמורי התהלים מלווים בהוראות "למנצח", "סלה" ועוד.

ד. "ירננו על משכבותם": אפיון נוסף בעבודת ה' הוא שהנושא יעסיק אותנו לא רק בבית הכנסת או בשעה שמברכים ברכות, אלא תמיד: "בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשבכך ובקומך". לא רק בשעות הערנות אנו אמורים להסתובב עם דבר ה' קשור לראש וליד, אלא אף כשהולכים לישון דוד מדריך אותנו "ירננו על משכבותם".

ה. "רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם": ללא ספק, ההפתעה הגדולה ביותר במזמור שהנושא שלו הוא השיר החדש לה', הוא השילוב, אפילו בפסוק אחד, של "רוממות בגרון" יחד עם הנשק "בידם". המעבר החד במשפט מלמד אותנו שאותו מעבר כלל אינו אמור להיתפש כחד. אכן הסטריאוטיפ המבחין ומרחיק בין "הקול קול יעקב" ובין "הידיים ידי עשו" מוכר לכולנו, אך אצל דוד המלך, המכונה "עדינו העצני",⁸ קיימת הרמוניה בין העדינות והנוקשות, בין השירה והגבורה.⁹

ו. "לעשות נקמה בגוים [...] לאסור מלכיהם בזיקים [...] לעשות בהם משפט": אף לאחר שהודגש שרוממות בגרון איננו סותר חרב פיפיות בידיים, טורח המזמור להוסיף ולפרט שעובד ה' לא מסתפק בהגנה פסיבית. הוא אף נוקם ומרתיע, מתאכזר ומעניש קשות כשצריך. אכן דוד המלך קיים את השילוב בעצמו בפרגמטיות נפלאה, שאיחד עם צדקתו גם צבאיות ומדיניות קשוחים, להפתעתם של הנוצרים המתקשים "לעכל" את הפן הזה של דוד, עד כדי צנזורו מסיפורי הילדים שלהם.¹⁰ גם בחוגים חרדיים טוענים לפטור בחורי ישיבה מהשירות הצבאית מסיבות גלותיות דומות, ומפרידים בין הדת והלאומיות. יש אירוניה מיוחדת בכך שהם חושבים להוכיח את שיטתם מהרמב"ם בסוף הלכות שביעית,¹¹ שכל אחד, גם משאר השבטים, יכול להתנדב להקדיש את חייו לעבודת ה' ולהיות כשבת לוי (הפטור ממלחמת הרשות), ומסבירים שהכוונה ללימוד תורה. הרמב"ם מוכיח שם מדוד המלך שכתב "ה' מנת חלקי [...] תומך גורלי", שכל חייו מוקדשים לה' על אף שהיה משבט יהודה ולא כוהן. אמנם, כפי שרואים לאורך חייו ואף ממזמורו זה, דוד המלך עבד את ה' לא רק בלימוד תורה אלא בכל תחומי החיים, גם בפרטים האכזריים כמו מלחמה, באיזה סוג אזיקים צריכים להחזיק את מלכי האויב שכבשנו וכיצד להענישם. אף על זה נאמר "הללויה".

הרב ארי יצחק שבט

מרצה בהתמחויות לתושב"ע ולמחשבת ישראל

תהלים קמט: דרכים בעבודת ה' של דוד המלך

א) הללויה שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים.
ב) ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם.
ג) יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו.
ד) כי רוצה ה' בעמו יפאר ענוים בישועה.
ה) יעלו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם.
ו) רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם.
ז) לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים.
ח) לאסור מלכיהם בזיקים ונכבדיהם בכבלי ברזל.
ט) לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללויה.

פרקנו עוסק בדרכים שונות לעבוד את ה', והצד השווה הוא שדוד המלך קיים את כולם.

א. "שיר חדש": חשוב לא רק לשיר לה' אלא שיהיה שיר חדש ורענן, ולא חזרה שגרתית על תפילה כאלו שהיא ישנה. בשישה מקומות בתהלים מודגש שחשוב לשיר לה' "שיר חדש" (לג, מ, צו, צח, קמד, קמט), במקום שהתועלת הברורה היא לפתור בעיה המוכרת לכולנו לא רק בתפילותינו, אלא אף בזוגיות, בעבודה, ובכלל בשגרת החיים. רבים נוהגים בהלכות שבע ברכות שכל "פנים חדשות", אפילו משתתף חדש שכלל לא מכיר את החתן או את הכלה, ואפילו מלצר (!), מאפשר ומצדיק את הברכות, משום שעצם החידוש מוסיף שמחה.¹ כך מברכים שהחיינו אף על פרי חדש משום שעצם החידוש משמח, כדברי המשנה "העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים".² כיצד פתר דוד המלך את בעיית השגרה? חז"ל מדייקים שבחלק מהמזמורים כתוב "לדוד מזמור" – מלמד ששרתה עליו שכינה ואחר כך אמר שירה". לעומת זאת, בפרקים אחרים שונה הסדר וכתוב: "מזמור לדוד" – מלמד שאמר שירה ואחר כך שרתה עליו שכינה".³ כלומר, ניתן להשיג השראה גם בעזרת שירה ונגינה יזומות.

ב. "יהללו שמו במחול": שמא תחשוב שמדובר בשירה שבכתב (poetry), ללא ניגון וללא לחן? ממשך המזמור ואומר שכל הגוף, מהפה ועד הרגליים, אמור להשתתף, בבחינת "כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך".⁴ חסידי מזרח אירופה לא המציאו את משמעות הריקוד בעבודת ה', אלא אף "המלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'".⁵ הפלא הוא שבמשך דורות כה רבים, לא רק בישראל אלא אף ברוב דתות העולם חשיבות הריקוד נעדרה ונשכחה, והכבוד והרצינות בלבד הכתיבו את האווירה. זכינו ב"ה לראות בהתחדשותו לפני כמאתיים וחמישים שנה אצל תלמידי הבעש"ט, והתפשטותו בתקופה האחרונה לחוגים רבים ורחבים יותר, אף בין ה"מתנגדים" וה"מודרניים".

ג. "בתוף וכינור יזמרו לו": כאמור, לא מדובר בשירה מונוטונית או כתובה בלבד, אלא שרצוי וראוי שעבודת ה' תלווה על ידי כלי נגינה, בקצב וזמרה ממש, דבר שיאפשר גם את ה"מחול" הנזכר לעיל. דוד המלך בעצמו ניגן: "אזכרה נגינתי בלילה",⁶ וזה אף היה תפקידו הראשון

⁷ שמואל א טז, כג; יח, י; יט, ט.

⁸ בבלי, מועד קטן טז ע"ב, על פי שמואל ב כג, ח.

⁹ הרחבתה על כך במאמרי, "The Exile-Mentality and National Pride: Why Haven't We All of the Bible Heroes Military Heroes?" בשלבי עריכה.

¹⁰ ראו בהרחבה אצל Böttigheimer, Ruth, "The Bible for Children, New Haven, 1996: על ההבדל בנושא בין לימוד התנ"ך עם ילדים אצל נוצרים ובין הלימוד בחינוך הדתי הישראלי, ראו במאמר שראה אור בע"ה בעתיד הקרוב, א' שבט, "דילוג פרקים בלימוד התנ"ך עם ילדים".

¹¹ רמב"ם, הלכות שביעית, על פי תהלים טז, ה. ראו בהרחבה אצל מייזלש ושרב, "לעזרת ה' בגבורים – חיוב תלמידי חכמים במלחמת מצוה", חמ"ד תשמ"ה.

¹ חינוך וחסדא, עמ' קיא, מובא אצל ר"ב אדלר, הנשואין כהלכתם, עמ' תמ.

² משנה, ברכות ד, ד.

³ בבלי, פסחים ק"ז ע"א.

⁴ תהלים לה, י.

⁵ שמואל ב ו, טז.

⁶ תהלים עז, ז.

אמונה והשתדלות

"אשרי הגבר אשר שם בה' מבטחו" (תהלים מ) – זהו יוסף. "ולא פנה אל הרבים" (שם) – שבשביל שאמר לשר המשקים "זכרתני והזכרתני" נתוסף לו שתי שנים (מדרש רבה).

לכאורה יש כאן דבר והיפוכו. תחילה מתארים חז"ל את יוסף כאיש שעליו נאמר "אשרי הגבר אשר שם בה' מבטחו", ומיד לאחר מכן מציינים שנענש על חוסר ביטחון על זה ששם מבטחו בשר המשקים?

מה חטא הוא זה שהשתדל יוסף אצל שר המשקים להשיג ממנו טובה? הלא חייב אדם לעשות כל אשר בידו כשהוא נתון בצרה, והרי ההשתדלות מותרת ואף רצויה. איזו עוולה אם כן נמצאת בשפתיו של יוסף באמרו "וזכרתני-והזכרתני", עד שנענש לשהות שנה שלמה בבית הסוהר על כל מילה ומילה?

"בית לוי" מתרץ שהתורה אכן התירה לאדם השתדלות צורכי גופו וכמו שאמר הכתוב "וברכתיך בכל אשר תעשה" וכן כתוב "ואספת דגנך תירושך ויצהרדך". זאת לפי שלא כל אדם יכול להגיע למדרגת הביטחון השלם. ההשתדלות היא אפוא סיוע להגיע למדרגת הבוטח.

יש להבין ששיעור ההשתדלות המותרת אינו שווה בכל אדם, אלא כל אחד לפי ערכו. מי שיכול לבטוח בה' במעט מלאכה אזי כל מה שירבה להשתדל יותר מכפי הדרוש לו ייחשב לו הדבר לחטא נגד מידת הביטחון. לעומת זאת, מי שביטחונו עדיין קטן משל אחרים ראוי לעסוק במלאכתו. נוסף על כך, כשמרבה האדם בהשתדלות יותר מכפי הדרוש עונשו מן השמים שיוסיפו לו על הצטרפותו להשתדלות ולא תזמן לו פרנסתו רק על ידי יגיעת בשר, הדרך שבה בחר לעצמו.

יוסף היה מופלג כל כך במידת הביטחון שלעולם לא רצה בשום השתדלות של בשר ודם כי אם שם את כל מבטחו בשם יתברך. לפיכך הוא עצמו ראה את הדבר כחטא, שהשתדל אצל בשר ודם, וקיבל עונש על עצמו.

לפיכך נאמר בסוף פרשת ויצא: "ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו". שהרי לכאורה יש כאן כפילות בלשון: אם "ולא זכר" הרי מסתבר כי "וישכחהו". אלא מסביר הרבני מאמשינוב זצ"ל שיוסף הצדיק נמלך מיד בדעתו שעשה מעשה רע בפנותו אל בשר ודם בהשתדלות, והתפלל לפני השם יתברך שישכח שר המשקים את העניין למען לא יפיק כל תועלת מהשתדלותו. זהו פשוטו של פסוק: "ולא זכר שר המשקים את יוסף", משום "וישכחהו", לפי שיוסף פעל להשכיח ממנו את העניין.

פרשת מקץ – הקשר לחג החנוכה

פרשת מקץ חלה כמעט בקביעות בתוך ימי החנוכה. חכמים מצאו רמזים רבים הקושרים בין חג החנוכה לפרשת מקץ. דורשי רשומות דרשו: "ויהי מקץ שנתיים ימים" – שנתיים = ראשי תיבות "שמאל נרות תדליק, ימין מזוזה". באופן דומה דרשו על הפסוק "וטבוח טבח והכך", שאותיות והכן בתוספת הח' של המילה "טבח" הן בדיוק אותיות חנוכה. אמנם מעבר לרמזים הסמליים קיים גם קשר עמוק בין תוכן הפרשה לתוכנו של חג החנוכה, ובין התמודדותיו השונות של יוסף עם הממלכה המצרית להתמודדות מול התרבות היוונית.

הפרשה פותחת במילים: "ויהי מקץ שנתיים ימים". לפי חז"ל, יש משהו משותף בין הפרשה לחנוכה, שהפרשה מתחילה במילה "ויהי". חז"ל מפרשים שמילה זו מבטאת לשון צער, ואכן בתחילת סיפורו של יוסף הכול מתחיל בצער. האחים משליכים אותו לבור, הצער מתרחב ומסתעף: צער יוסף, צער האחים, צער יעקב אביהם, אך הסייג הוא חיובית. יוסף מגיע למצרים ונהיה משנה למלך, ועל פיו יישק דבר. הוא משתף את אחיו במשנה מפואר והכול מסתיים בפסוק: "עלו לשלום אל אביכם" (מד, יז).

הדבר מזכיר את נס חנוכה. בתחילה היוונים גזרו גזרות שמד קשות על היהודים במטרה להשכיח מעליהם את התורה, אך החשמונאים זכו לניצחון גדול בעזרת ה' וזכו לחדש את העצמאות בארץ ישראל.

אדוה טרבלסי

סטודנטית בהתמחויות למחשבת ישראל ולתושב"ע

מחנכים באמונה

הרב פנחס קהתי ומפעל "משניות מבוארות"

תר"ע-תשל"ז (1900-1976)

ברוריה מכמן

הרב פנחס קהתי נולד בפולין ולמד בבית המדרש לרבנים "תחכמוני" בוורשה. כציוני וכחבר תנועת הנוער "השומר הדתי" עלה לארץ בשנת 1935. לפרנסתו עבד כפקיד בבנק הפועל המזרחי. כמו כן פעל כרכז הנוער של תנועת הפועל המזרחי וכרכז מחלקת ההדרכה של תנועת הנוער בני עקיבא.

הרב קהתי ביקש להפיץ תורה ברבים ותר אחר פירוש למשנה שיהיה קל לקריאה ולהבנה גם לתלמידים ולציבור הרחוק מעולם התורה. יחד עם הרב משה צבי נריה הקים הרב קהתי חוג ללימוד משנה במסגרת של חניכי בני עקיבא בבני ברק. הפירושים שמצא לא תאמו את קהל היעד, ולכן החליט לכתוב בעצמו ביאור ברור לששת סדרי המשנה, המוכר כיום כ"משניות מבוארות" או בלשון עממית "משניות קהתי".

פירושו מתבסס על הפרשנות המסורתית (רמב"ם, ברטנורא), אך כתוב בעברית עדכנית ובשפה ברורה השווה לכל נפש. הרב קהתי ניחן בכושר הסבר נדיר וביכולת תמצות מרשימה. בפירושו למשנה יש איזון מדויק בין פרטנות לקיצור. פירושו הוא הפירוש הראשון המצליח לספק ללומד המשנה את תמצית פירושו של חז"ל בתלמוד למשנה הנידונה. יש האומרים כי פירושו של הרב קהתי הוא פירוש הפשט הטוב ביותר שנכתב למשנה אי-פעם.

בשנים 1955-1964 יצאו המשניות בצורת קונטרס שבועי במהדורות של 5000 עותקים. כל עותק כלל 14 משניות מבוארות על ידו (שתיים לכל יום), שתי הלכות מהשולחן ערוך, שתי הלכות מהרמב"ם וקטע מהתנ"ך. לאחר מספר שנים יצא ביאורו למשנה כסדרת ספרים עם הסכמתו של רבו, הרב איסר יהודה אונטרמן.

הרב קהתי, פקיד בנק במקצועו, אחראי לאחד ההישגים הרוחניים החשובים של יהדות המאה העשרים: פירושו למשנה הוא יצירת מופת של כתיבה תורנית. אין ספק שפירושו של הרב קהתי חולל מהפכה בלימוד המשנה. אם רואים יהודים לומדים משניות באוטובוס, ברחוב, בטיול ובכל מקום, הרי זה הרבה בזכותו.

בשנת 1967 זכה הרב קהתי בפרס הרב קוק על מפעלו התורני "משניות מבוארות".

הרב קהתי נפטר לביליל ראש חודש טבת, נר שישו של חנוכה, ה'תשל"ז (1976).

לעיון נוסף:

- ישעיהו ברנשטיין, "ר' פנחס קהתי ז"ל בעל 'משניות מבוארות'", בתוך שנה בשנה: ספר השנה להלכה, למחשבת ישראל ולבעיות יהדות, תשל"ח, 478-481.

- אלכסנדר מלכיאל, "מפעלו של רבי פנחס קהתי ז"ל", בתוך הצופה 25.12.1987, עמ' 7.

- חיים נבון, "שלושים שנה לקהתי", בתוך אתר כיפה: <http://www.kipa.co.il/jew/16370.html>

(פורסם בנקודה, גיליון 296).